

Ірина Діптан

ІВАН ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКЕ НАЦІЄТВОРЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

DOI: 10.5281/zenodo.4394421

© І. Діптан, 2020. CC BY 4.0

Об'єктом дослідження є наукова спадщина українського інтелектуала середини та другої половини ХХ ст., чия фахова діяльність розгорталася на еміграції, Івана Лисяка-Рудницького; предметом – історико-політичні студії вченого, присвячені генезі та еволюції національної суспільно-політичної думки в новітню добу. **Мета** історіографічної розвідки полягає у висвітленні поглядів історика на ключові, дискусійні й на сьогодні, проблеми українського націєтворення як специфічні його риси, так і ті, що притаманні формуванню європейських націоспільнот. **Методологія** пошуку ґрунтується на засадах об'єктивізму та історизму; його наукова значимість зумовлена недостатнім рівнем розробки теми. **Висновки.** У результаті прочитання відповідних праць І. Лисяка-Рудницького автора доходять загального висновку про безперечну цінність наукового доробку мислителя, необхідність вивчення його візії національної минувшини в європейському контексті, вартісність аналітики, проникливість суджень і застережень, актуальних для успішної розбудови вже втретє відродженої України. По-перше, у розумінні дослідника поняття «народ» і «нація» – співвідносні, проте не тотожні: «народ» – одиниця етнічна; натомість «нація» – явище політичне, оскільки так він характеризує спільноту людей, що самоусвідомила себе до потреби власного державного буття. По-друге, І. Лисяк-Рудницький підкреслює специфіку українського націєтворчого процесу – наявність бездержавних позанаціональних періодів: перший – після Любліна 1569 р. і до постановня в 1648 р. Козацької держави; другий – із ліквідацією в другій половині 80-х рр. ХVІІІ ст. козацької автономії і до УНР часів Центральної Ради та Директорії, Гетьманату П. Скоропадського; третій – після поразки Української революції 1917–1921 рр. По-третє, розмірковуючи над таким явищем, як «національний характер», історик акцентує на винятковому значенні у формуванні його перебування України «між «Сходом» і «Заходом». Учений підкреслює органічну приналежність України до європейської спільноти народів (як основний аргумент – спільна культурна та політична спадщина). По-четверте, вагоме місце в політичних студіях І. Лисяка-Рудницького займає проблематика українського націоналізму (від диференціації поняття, сутності, витоків – до його трансформації, значення).

Ключові слова: І. Лисяк-Рудницький, нація, історичний/неісторичний народ, національний характер, інтегральний націоналізм.

Восени 2019 року наукова спільнота відзначила столітній ювілей українського інтелектуала Івана Лисяка-Рудницького (27.10.1919 – 25.04.1984). Волею долі його дослідницька діяльність розгорталася на чужині (в Австрії, Німеччині, Чехословаччині, Швейцарії, США, Канаді); наукова спадщина вченого стала доступною в Україні порівняно недавно (в 1991 р. вийшли «Нариси з історії Нової України»; 1994 р. побачив світ двотомник «Історичні есе», а в 2019 р. здійснено його перевидання та опубліковано «Щоденники» І. Лисяка-Рудницького). 20–21 вересня минулого року у Львові відбулася міжнародна наукова конференція, поважні учасники якої проаналізували життєвий шлях історика, його науковий доробок (матеріали виступів у друкованому чи електронному варіантах – відсутні).

Академічні студії вченого (головно – в царині української суспільно-політичної

думки другої половини XIX – першої половини XX ст.) залишаються вартісними й на сьогодні, позаяк у них наявне неупереджене, політично-відсторонене, з урахуванням методологічного арсеналу західної гуманітаристики, прочитання вітчизняної минувшини в контексті європейської історії.

Мета нашого історіографічного дискурсу полягає в тому, щоби на основі низки праць І. Лисяка-Рудницького висвітлити його погляди на вузлові проблеми українського націоствердження. Задля її реалізації маємо розв'язати такі завдання: по-перше, витлумачити згідно з ученим сутність дефініцій «народ», «нація», «національний характер», «націоналізм»; по-друге, виокремити, відповідно до концепції дослідника, періоди «вмирання» й «відродження» української нації; по-третє, розкрити роль геополітичного чинника в українському націодержавствоствердженні й аргументацію І. Лисяка-Рудницького стосовно європейськості українства; по-четверте, проаналізувати критичну та, водночас, незаангажовану візію вченого щодо витоків і трансформації українського націоналізму, його місця в розвитку вітчизняної політичної думки.

Значимість нашого дослідження обґрунтовуємо рівнем розробки теми. Констатуємо: в українському історіографічному дискурсі замало праць, присвячених науковому доробку мислителя: наявні статті лише започаткували його вивчення¹. Проблематика нашої розвідки лише почасти розглянута в окремих публікаціях, а тому потребує подальшого вивчення².

Передусім означимо: І. Лисяк-Рудницький чітко розмежовує поняття «народ» і «нація». В інтерпретації вченого «народ» – одиниця етнічна, витворена сукупністю «...певних об'єктивних прикмет, таких як походження, мова, побут, своєрідний спільний стиль, що пронизує всі ділянки життя даного колективу й надає йому однастайний (простірно й часово) «народний характер»³. Зауважується, що список перелічених прикмет – змінний, оскільки немає зовсім гомогенних народів; «однак якийсь мінімум кровної однорідності конечний для екзистенції народу», позаяк

¹ Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії). *Сучасність*. 1994. № 11. С. 73–96; Діптан І. І. Іван Лисяк-Рудницький про Драгоманівську концепцію українсько-єврейського порозуміння. *Історико-політичні студії*. 2014. № 2. С. 25–34; Діптан І. І. Суспільно-політичні погляди М. П. Драгоманова: візія І. П. Лисяка-Рудницького. *Рідний край: Альманах Полтавського національного педагогічного університету*. 2013 № 1 (28). С. 165–187; Діптан І. І. Іван Лисяк-Рудницький про В'ячеслава Липинського як політичного мислителя. *П'ять Червонийські наукові читання: зб. наук. ст. за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020; Єкельчик С. Українофлі: світ українських патріотів другої половини XIX століття. Київ: К.І.С., 2010. 267 с.; Костенко Г. В. Дослідження життєдіяльності та науково-публіцистичної спадщини М. Драгоманова в працях І. Лисяка-Рудницького. *Грані*, 1999. № 3 (5). С. 99–104; Костенко Г. В. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова в дослідженнях істориків української діаспори. *Грані*. 2000. № 6. С. 14–17; Круглашов А. М. Драма інтелектуала: Політичні ідеї М. П. Драгоманова. Чернівці: Прут, 2001. 488 с.; Кулеша Н. Лисяк-Рудницький Іван Павлович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника* / НАНУ, Львів, наук. 6-ка ім. В. Стефаніка; за ред. М. М. Романока. Львів, 2006. Вип. 13. С. 255–257; Кульчицький С. В. Гострим зором талановитого дослідника. Минуле України з огляду на європейську історію. *Політика і час*. 1996. № 31. С. 57–67; Кульчицький С. В. Лисяк-Рудницький Іван Павлович. *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла–Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ: Наук. думка, 2009. С. 164–167; Куценко Ю. Історіографічний образ Михайла Драгоманова в творчості І. Лисяка-Рудницького. *Південний архів: зб. наук. праць. Історичні науки*. 2002. Вип. 8. С. 54–59; Прицак О. Іван Лисяк-Рудницький як учений і «комунікатор» *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. XIII–XX; Сич О. М. Драгоманов в оцінці української зарубіжної історіографії другої половини XX ст. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки*. 2008. Вип. 5. С. 3–6; Хміль І. С. Деякі проблеми історії України крізь призму бачення І. Лисяка-Рудницького. Київ: Інститут історії України АН України, 1993. 18 с.

² Кульчицький С. В. Гострим зором талановитого дослідника. Минуле України з огляду на європейську історію. *Політика і час*. 1996. № 31. С. 57–67; Хміль І. С. Деякі проблеми історії України крізь призму бачення І. Лисяка-Рудницького. Київ: Інститут історії України АН України, 1993. 18 с.

³ Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації (методологічні завваги). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 11.

«народна свідомість» зводиться до почуття «рідності», незалежно від політичних ідеалів.

Якщо можна говорити про певну вегетативність народу, то «натомість існування нації спирається на свідому волю її членів». Творення нації бачиться в контексті реалізації ідеї суспільного договору, «де точка тяжіння лежить у волі бути товариством, підпорядковуватися запровадженим законам і владі, користуватися правами й виконувати обов'язки»⁴. Історик характеризує націю як «феномен політичної сфери... колектив людей, що хочуть бути державою. Тому зовсім оправдано в деяких... мовах (французькій, англійській) слово «нація» вживають як синонім «держави». Водночас, «не всі держави заслуговують назву нації»: «території, об'єднані династичним способом, завойовницькі імперії – це не нації. На протипагу цьому існують «бездержавні нації»» (Польща в XIX ст. була нацією без держави). Тобто, «факт чужинецького завоювання сам собою ще не припиняє життя нації, поки в даному колективі є сильна «ділами засвідчена воля бути політичним суб'єктом». Розмірковуючи над співвідношенням народу й нації, вчений наголошує, «що ці два явища не покриваються», бо «є нації, що складаються з кількох народів, як і народи, що розпадаються на кілька націй»⁵.

На основі мовленого дослідник робить висновок: «народ є суспільним явищем, незрівняно старшим, ніж нація». Він вважає, що після Великого переселення народів етнічна структура Європи не зазнала суттєвих змін і «на цьому етнічному фундаменті приблизно через тисячу років сформувалися європейські нації»⁶.

На особливу увагу заслуговує таке положення: «Народ – явище не тільки старше, а й триваліше, як нація... всякі історичні катастрофи... вдаряють передусім по соціальних елітах і по репрезентативних політичних і культурних установах; зате народ... може перетривати, бо народні прикмети не потребують для свого збереження складних інституцій». Дослідник підкреслює, що нація умирає не обов'язково внаслідок завоювання. Засадничо фатальними є такі підстави: по-перше, «винищення всієї провідної верстви, що є носієм політичного хотіння нації»; по-друге, «добровільна капітуляція даної провідної верстви, прийняття нею... чужої національно-державної ідеології; «самогубство нації»⁷. Хоча нація є суспільним явищем, слабшим за народ, але вона «компенсує це тим, що всі великі досягнення в області політики... та культури... належать націям. Нація, – підсумовує вчений, – вищий щабель суспільного витвору, як народ»⁸.

І. Лисяк-Рудницький задається надважливим запитанням: «з якого часу взагалі можна говорити про існування нації в Європі?» Заперечуючи тезу, що нації є витором модерної демократії, вчений стверджує: «важливіші європейські нації сформувалися після перелому першого й другого тисячоліття н. е. В добі хрестоносних походів ряд національних колективів – французи, німці, англійці, кастилійці (еспанці) – зарисовується вже зовсім виразно. Друга половина XV і початок XVI ст. – це період утвердження сильних національних монархій: Еспанія Фердинанда й Ізабелли, Франція Луї XI та Франсуа I, Англія перших Тюдорів. Паралельні явища існували також у Східній Європі, напр. панування Юрія Подєбрадського в Чехії. Німці й італійці... робили спроби... в цьому напрямі. [...] Все це заперечує тезу, нібито європейські нації сформувалися щойно на переламі XVIII і XIX століть». Учений погоджується з тим, що Велика французька революція «відіграла велику націотворчу роль, бо вона перетворила підданих на громадян», позаяк «висунула ідею, що носієм політичної волі є загал населення». Водночас, зазначене визнання зовсім не спростовує того, що національні держави постали значно раніше, поза-

⁴ Там само. С. 12.

⁵ Там само. С. 13.

⁶ Там само. С. 14.

⁷ Там само. С. 15.

⁸ Там само. С. 16.

як «суттю нації є активна постава її членів, їхня воля бути політичним суверенним колективом»⁹. Як аргумент – наявність «політичного народу» і у феодальному становому суспільстві; різниця лише в тому, що в XV–XVII ст. «політичним суверенним колективом» було лицарство та міський патриціат. Історик підкреслює, що зазначені верстви «були співгосподарями нації-держави й почували себе співвідповідальними за її долю... Ця колективна солідарність шляхетської кляси (плюс... міський патриціат), об'єднаної довкола легітимної династії, це перший етап у розвитку нації»¹⁰. Тобто, помилково відмовляти в наявності нації лише на тій підставі, що велика більшість населення не мала політичних прав.

Цікаві зауваги висловлює І. Лисяк-Рудницький стосовно формування українського народу. На його думку, воно в основному завершилося в половині першого тисячоліття н. е. (констатує континуїтет – тяглість українства від передісторичних часів до наших днів). Але якщо минувшині українського народу притаманні континуїтет і «періодичне корчення та розширення етнічної території», то такої «тягlosti бракує в історії української нації». Витоки її вчений убаचाє в Київській Русі (часів розпаду Київської держави), кристалізацію – в Галицько-Волинському королівстві та Великому князівстві Литовському. Після Любліна 1569 р. розпочався бездержавний, позанаціональний період у розвитку українства. З постановням Козацької держави відроджується й нація; з ліквідацією української автономії – знову її загибель. «Себто українська нація, – констатує І. Лисяк-Рудницький, – вже двічі вмирала й двічі відроджувалася»¹¹. Друге її відродження відбулося в добу Української революції 1917–1921 рр.

Історик підкреслює особливість і трагізм українського націєтворчого процесу в європейському контексті (ніякі політичні перевороти, періоди реформації, пуританські революції не переривали тяглість англійської і французької національної історії). Натомість в українському світі «нема прямого помосту між Україною короля Данила та гетьмана Хмельницького, між Україною Мазепи та Петлюри. Здобутки та традиції перших не могли прямою лінією перейти до останніх. Доводилося починати «наново». Ось тут лежить причина хронічної політичної незрілості українського суспільства, його інфантильності та примітивізму. Це саме стосується й культурної ділянки»¹².

Аналізуючи українське державотворення, вчений оперує поняттям «історичності» та «неісторичності» націй. Передусім він зауважує, що хоча нація завжди існує в часі, та це не є підставою її «історичності». По-перше, «потенційна історичність стає дійсною лише тоді, коли спільнота досягає самоусвідомлення. По-друге, в контексті східноєвропейської й балканської історії XIX ст. відмінність між історичними і неісторичними народами має... специфічне значення». Дослідник погоджується, що термін «неісторичності» нації можна замінити на її «плебейскість» (за М. Драгомановим)¹³. Провівши історико-юридичний дискурс стосовно розрізнення нації, учений робить висновок: «вирішальним фактором в існуванні т.зв. історичних націй було збереження, незважаючи на втрату незалежності, репрезентативної провідної верстви як носія політичної свідомості «та високої» культури. [...] Натомість неісторичні нації втратили (або ніколи не мали) репрезентативний клас і були зведені до безмовної народної маси, з невисокою національною свідомістю (чи взагалі без жодної) і культурою переважно народного характеру»¹⁴.

⁹ Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації (методологічні завваги). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 16.

¹⁰ Там само. С. 17.

¹¹ Там само. С. 18.

¹² Там само. С. 20.

¹³ Лисяк-Рудницький І. Зауваги до проблеми «історичних» та «неісторичних» націй. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 32.

¹⁴ Там само. С. 33.

Змальовуючи долю української нації, вчений характеризує її як «неісторичну», тобто таку, що мала минувшину, проте зазнала тривалих і руйнівних перерв у своєму розвитку (подібно до балканських слов'ян із турецьким завоюванням і чехів у зв'язку з катастрофою під Білою Горюю). «Очевидно, – розмірковує І. Лисяк-Рудницький, – помилкою було б думати, що між трьома фазами існування української нації взагалі не було ніякого генетичного зв'язку. [...] Навпаки, говорячи про «перериви», про «завмирання й відродження», ми ... приймаємо, що це були процеси одного суб'єкта: української нації в її ставанні»¹⁵. Відтак, дисконтинуйтет поєднувався з «елементами тягlostі», котрі зв'язували до купи три фази національної історії – княжо-феодальної, козацької та модерної.

І. Лисяк-Рудницький формулює низку питань, наріжних у розгляді такої проблеми, як «ставання й завмирання української нації». По-перше, чинники двократної асиміляції наших провідних верств у чужих національних колективах; по-друге, в чому таємнича сила українського Фенікса (двократне відродження нації); по-третє, з'ясування національного характеру Київської Русі (на переконання дослідника, «державна Володимира та Ярослава не була ані «українська», ані «російська» в модерному розумінні; це була спільна східноєвропейська держава доби патримоніальної монархії ... українство... корениться в Київській Русі, але ... перша суто українська держава ... Галицько-Волинське королівство»¹⁶); по-четверте, роль литовської доби як визначальної в національній диференціації між Україною, Білоруссю та Московщиною-Росією; по-п'яте, становий характер Козацької держави («козацький стан, був так само провідний в Україні, як шляхетство в Польщі. Але з різних причин увесь уклад міжстанових взаємин був в Україні ... прогресивніший і корисніший для тих груп населення, що не належали до привілейованої верстви. [...] ті елементи корпоративних і особистих вольностей, що були в козацькій державі, споріднювали її з тогочасним Заходом, ... при нормальному розвитку, дали б Україні ще на переломі XVIII та XIX століть змогу перетворитися в націю в новітньому розумінні»¹⁷. Натомість розчавлена імперською Росією козацька Україна вступила (за М. Драгомановим) в «пропащий час своєї історії».

Ретроспективно змальовуючи процес українського національного відродження, вчений виокремлює в ньому епоху напередодні Першої світової війни. «Якщо знищення козацької державності й русифікація козацької аристократії вивели були Україну з числа націй і знизили її до рівня політично аморфної етнографічної маси, то тепер, – стверджує він, – з цієї маси починає підійматися нова українська нація [...]. Коли вибухнула Перша світова війна, українство в Росії вже являло собою реальну силу, але воно ще не встигло перетворитися з «національного руху» на націю в повному значенні слова... Модерна українська нація народилася під час революції»¹⁸.

Маємо багато соціологічних, політологічних, філософських визначень поняття «нація». Думається, що в інтерпретації І. Лисяка-Рудницького воно напрочуд вдале: «... нація – це спільнота з виразною свідомістю і волею, а не просто сукупність індивідів, яким випало мати спільну мову й певні етнічні риси. У минулі роки, коли носієм національної самосвідомості була певна репрезентивна верства, зникнення цієї верстви – внаслідок фізичного винищення або через втрату внутрішньої енергії – справді дорівнювала «смерті нації». [...] Звичайно, новітні нації стали демократизованими, розширюючись у принципі до всього народу. Це розширення соціальної бази робить «смерть» новітньої нації малоімовірно, якщо не станеться справж-

¹⁵ Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації (методологічні завваги). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 21.

¹⁶ Там само. С. 26.

¹⁷ Там само. С. 27.

¹⁸ Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 189–190.

нього геноциду¹⁹. Мовлячи про націєтворчий потенціал українства в новітню добу, вчений стверджує, що «він зробив великий поступ під час революції та в 1920-ті роки, але ... процес формування нації був зупинений і почасти повернений назад протягом чвертьстолітнього правління Сталіна. Дискусійним є, чи Україну навіть сьогодні можна вважати повною нацією...»²⁰.

На увагу заслуговують міркування вченого стосовно сутності такого явища, як «національний характер». Під ним історик розуміє своєрідний спосіб життя, комплекс культурних вартостей, правила поведінки та систему інституцій, які притаманні даному народові. Він зауважує, що національний характер (культурний тип) формується історично, а коли викристалізується, то виявляє чималу стабільність і вміння відкидати або асимілювати підривні впливи. З методологічного погляду важливо, що національний характер не являє собою чогось абсолютного й оригінального, але радше індивідуальну комбінацію прикмет, властивих багатьом народам²¹.

І. Лисяк-Рудницький переконаний, що на ствердження українського культурного типу виняткове значення мало перебування України між Сходом і Заходом. Перед тим, як запропонувати власне розв'язання дилеми «Схід-Захід» в українському вимірі, вчений розкриває сутність означених понять. Так, говорячи про «Захід», розуміємо Європу в цілому. «Україна «західня» остільки, – пояснює дослідник, – поскільки вона становить органічну частину європейської спільноти народів ... які, не зважаючи на політичну роз'єднаність та часті жорстокі антагонізми в минулому, поділяють спільну культуру і суспільну спадщину»²². Приналежність до Європи не завжди географічно детермінована: європейськими не були мусульманські держави середньовічної Іспанії; Оттоманська імперія, що впродовж століть обіймала велику частину європейського континенту; Московія XIV–XVII ст. («європеїзація» її розпочалася з реформами Петра I й зосталася проблематичною). Натомість Україна не пережила насильного й раптового «узахіднення», позаяк «від своїх початків була суттєво європейською... «західною»»²³. З німецькими землями, Чехією, Угорщиною, Польщею, Литвою та Швецією вона віддавна підтримувала найтісніші зв'язки.

Мовлячи про «Схід» («Орієнт») для українства, вчений вказує на його двозначність: приналежність України «з одного боку до світу східного християнства й візантійської культурної традиції та, з другого боку, до світу євразійських кочівників»²⁴. Останній діяв на український народ ззовні, але не був «інтернаціоналізований» (тобто – не став складником національного типу). Безперечно, він був могутнім гальмівним чинником (монголо-татарське спустошення, турецько-татарські вторгнення тощо). Водночас він через військово-захисну неспроможність Литви, а згодом і Речі Посполитої викликав сильну оборонну реакцію українства, що втілилась у козацтві²⁵.

«Другий великий східний вплив – грецька (візантійська) релігійна й культурна традиція – діяв, – наголошує історик, – зсередини, формуючи саму духовність суспільства»²⁶. Передусім, прийняття Руссю християнства в його східному варіанті зумовлювалося тим, що «українські землі належали до сфери променювання грецької й гелленістичної культури вже добрих півтора тисячоліття до хрещення Русі».

¹⁹ Лисяк-Рудницький І. Зауваги до проблеми «історичних» та «неісторичних» націй. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 37–38.

²⁰ Там само. С. 38.

²¹ Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 1. С. 1.

²² Там само. С. 1–2.

²³ Там само. С. 2.

²⁴ Там само. С. 3.

²⁵ Там само. С. 5–6.

²⁶ Там само. С. 6.

До того ж, саме в X-му столітті Візантія «перебувала на шпилі своєї політичної й культурної сили ... могла ... більше принести молодій Русі, ніж латинське християнство ... народам Північної й Середньо-Східньої Європи»²⁷. Варто зауважити, що домонгольська Русь – церковно залежна від Царгороду, не була духовно ізольована від латинського Заходу.

«Київська держава, – продовжує професор, – відзначалася наступною знаменною прикметою: вона поєднувала переважно східню, грецько-візантійську релігійну й культурну традицію з переважно західною суспільною й політичною структурою». Аргументи історика доволі переконливі. По-перше, «політичний візантинізм залишився цілком чужий Київській Русі (Візантійська теократія ... прицепилася в Московському царстві, ... де вона сполучилася з державною організацією ... на зразок орієнтального деспотизму Золотої Орди)»; по-друге, «свободолюбивий, європейський по своїй суті дух, притаманний і українським державним організаціям пізніших епох» (йдеться про Галицько-Волинське королівство, Литовсько-Руську державу, Гетьманщину); по-третє, закономірно, що в XIX ст. «всеросійський лібералізм і конституціоналізм знаходив собі найсильнішу підпору власне в українських провінціях імперії. Коли б встояла відроджена 1917 року самостійна українська держава, вона ... була б ... західних конституційних форм»²⁸.

Опорним у політичних студіях І. Лисяка-Рудницького є також поняття «націоналізм». В англійській мові «націоналізм» це – будь-яке свідоме прагнення до національного самовираження²⁹. В українській політичній термінології кінця XIX ст. під ним розуміли активну національну свідомість і патріотизм, а під час визвольних змагань – самостійництво. Коли ж у 1920-х рр. виникла ідеологічна течія та відповідний політичний рух, поняття націоналізму набрало партійного забарвлення. Відтак учений диференціює націоналізм: у широкому тлумаченні (патріотизм, самостійництво); у вузькому (політичний рух – «інтегральний націоналізм»)³⁰. Саме в другому значенні дослідник націоналізм і розглядає.

І. Лисяк-Рудницький не погоджується з означенням М. Міхновського як «батька українського націоналізму», бо вважає його основоположником новітнього українського самостійництва. Рис націоналізму він також не вбачає у І. Франка, Ю. Бачинського, Л. Цегельського, В. Липинського і навіть раннього Д. Донцова. Вчений стверджує, що «виникнення націоналізму було реакцією в українській духовності на події світової війни та визвольних змагань». Історик нагадує про перші спроби появи націоналістичних організацій у студентських середовищах Галичини та еміграції. Публіцистом, що найбільше спричинився до кристалізації націоналістичної ідеології, був Д. Донцов («Націоналізм», 1926). І. Лисяк-Рудницький наголошує, що, незалежно від цих ідейно-політичних шукань, з 1920 р. існувала Українська військова організація (УВО). Після кількарічних підготовчих заходів УВО у 1929 р. об'єдналася з націоналістичними ідеологічними гуртками в Організацію українських націоналістів (ОУН) на чолі з Є. Коновальцем (ідеолог «інтегрального націоналізму» Д. Донцов – поза організованим рухом)³¹.

Професор зауважує, що ранні націоналісти, вбачаючи в керманічах Української революції винуватців її поразки, дійшли до заперечення демократичних і соціалістичних засад, визначальних у національно-визвольному русі другої половини XIX

²⁷ Там само. С. 7.

²⁸ Там само. С. 8.

²⁹ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 76.

³⁰ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 247.

³¹ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 247–248; Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 77.

– початку ХХ ст. Трактуючи себе послідовниками «ідеалістичного світогляду», вони розуміли його як антитезу матеріалістичній філософії і позитивізму, проголошували примат волі над розумом, життя над теорією. «Замість об'єктивного наукового пізнання, – підкреслює вчений, – націоналісти часто плекали міфи й воліли ідеологічно спрепарований образ українського минулого. Націоналізм звертав увагу на культ боротьби і жертви крові»³². Він пропагував новий тип українця: «сильної людини» з «невгнутим» характером, фанатично відданої ідеалам руху та готової пожертвувати для них собою й іншими; націоналізм підпорядковував традиційні моральні чесноти вимогам політичної доцільності («мета освячує засоби»)³³; «він відкидав політичні вартості, що виходять поза межі національного інтересу [...]». Націоналісти негативно оцінювали еволюційні методи політичної дії та гнучку тактику»³⁴. Зважаючи на «всеобіймаючий» характер руху (беззастережне підпорядкування ідеології всіх сфер життя українства), учений підводив його під поняття тоталітарного.

У соціально-економічній перспективі націоналісти заперечували соціалізм, не розрізняючи його демократичних й тотально-комуністичних варіацій; відкидали вони і ліберальний капіталізм; натомість мали «симпатії до корпоративного устрою [...], «національного солідаризму»»³⁵. В політичній програмі націоналістів учений виокремлює такі складники: монопартійність у майбутній державі; «вождизм» (ОУН як орден «луччих людей», апарат – ієрархія «провідників»).

На думку дослідника, тенденція до монопартійної диктатури проявилася вже в Акті проголошення Української держави 30 червня 1941 р., в якому «ОУН(б) заявила себе єдиним речником «волі Українського народу». В акті не згадано ні словом про традиції української державності 1917–1921 рр. ... Але найсуттєвіше, що партія покликувала до життя державу, що ... означало підпорядкування держави ... виключній контролі одної партії»³⁶. Історик стверджує, що, проголошуючи цей акт, бандерівці прагнули не так німців, як українців поставити перед dokonаним фактом і «узурпувати владу, перебігши дорогу мельниківським суперникам»³⁷.

І. Лисяк-Рудницький, з'ясовуючи місце українського націоналізму в європейському контексті, підкреслює, що, хоча його «рушійною силою ... був патос національно-визвольної боротьби», та «розбурхану національну енергію націоналізм скеровував у річище політичної системи, що своєю суспільною суттю перегукувалися з тоталітарними течіями в повоєнній Європі»³⁸. Найближчі родичі його – хорватські усташи, румунська Залізна Гвардія, словацькі глінківці, польський ОНР тощо. «Расизм і антисемітизм, – наголошує історик, – не були істотно притаманні українському інтегральному націоналізму»³⁹.

Учений указує на комплекс чинників, визначальних у генезі та еволюції українського націоналізму: переконаність, що насамперед демократія відповідальна за поразку національно-визвольних змагань у 1917–1921 рр.; обурення політикою західних держав, які не визнали й не підтримали українську націю; прагнення наслідувати успіх російських більшовиків і диктаторського режиму Пілсудського в Польщі; розуміння, «що жорстокості та цинізму цих іноземних гнобителів мож-

³² Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 249.

³³ Там само. С. 249.

³⁴ Там само. С. 250.

³⁵ Там само. С. 251.

³⁶ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм і тоталітаризм (відповідь М. Прокопові). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 491.

³⁷ Там само. С. 491–492.

³⁸ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 251.

³⁹ Там само. С. 252.

на протистояти лише такими ж безоглядними, безжалісними засобами»⁴⁰; трагічне становище українства у складі СРСР та Польщі; «явна криза демократично-парламентарного устрою в європейському масштабі підірвала престиж демократії серед українського громадянства»; українці, розчаровані політикою Антанти стосовно України, не були прихильниками міжнародного «статус-кво» і симпатизували ревізійністським колам версальської Європи (передусім – Німеччині)⁴¹.

Історик вважає, що впродовж 1929–1939 рр. націоналізм, як політичний рух, став найдинамічнішою політичною силою в позарадянському українському світі. Хоча, згідно з націоналістичною доктриною, революційну боротьбу треба вести проти всіх найманців, проте до 1939 р. саботажно-терористичні акції ОУН спрямовувалися проти Польщі (протиросійські проявлялися у поборюванні радянофільства і в атентатах на радянських дипломатів). «Іраціоналістична настанова націоналізму, – підсумовує дослідник, – приглушувала тверезу, критичну думку, утруднювала орієнтацію у складній дійсності та вміння приймати відповідні рішення й виправляти зроблені помилки»⁴².

«Роки другої світової війни, – стверджує І. Лисяк-Рудницький, – були періодом найбільшого піднесення й одночасно організаційної й ідейної кризи націоналістичного руху»⁴³. По-перше, німецька національна політика перекреслила його зовнішньополітичну концепцію; по-друге, приєднання Західної України до УРСР восени 1939 р. переорієнтувало націоналістичне підпілля з протипольського на протирадянський фронт; по-третє, розкол в ОУН (з 1940 р. – «мельниківці» та «бандерівці») ослабив рух, а «брак відповіді на питання соціально-економічного ладу, як і тоталітарні риси ... [його] були великою перешкодою для ... популяризації серед населення»⁴⁴.

Відповіддю на виклики часу стала кореляція засад націоналізму. Основні відхилення щодо традиційної доктрини – в постановках III Надзвичайного великого збору ОУН (фракція С. Бандери) та платформі Української головної визвольної ради липня 1944 р. (УГВР «була подумана як політична надбудова УПА та зав'язок підпільного уряду»⁴⁵): «1) відречення від обов'язкового «ідеалізму» та допущення філософсько-світоглядного плюралізму як у визвольному русі, так і в майбутній українській державі; 2) відмова від етнічної виключності та визнання засади рівноправності всіх громадян України, без уваги на етнічне походження; 3) висунення досить детальної соціально-економічної програми, що накреслювала майбутній господарський лад на Україні як комбінацію усупільненого, кооперативного й приватно-власницького секторів»⁴⁶. Проаналізувавши зазначені пункти, вчений вважає, що, з огляду на невіразність програмових змін у питаннях політичного устрою, безпідставно стверджувати про перехід націоналістичного руху вже в 1943–1944 рр. на демократичні позиції («Така швидка метаморфоза межувала би з чудом, в яке трудно повірити»⁴⁷).

Справді: назовні в платформі УГВР – низка демократичних гасел, що було відрадним симптомом ідейного ревізійнізму в політичних установах частини банде-

⁴⁰ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 78.

⁴¹ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 252.

⁴² Там само. С. 252–254.

⁴³ Там само. С. 254.

⁴⁴ Там само. С. 255.

⁴⁵ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм і тоталітаризм (відповідь М. Прокопові). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 492.

⁴⁶ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 256.

⁴⁷ Лисяк-Рудницький І. Націоналізм і тоталітаризм (відповідь М. Прокопові). *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 490.

рівців. «Але програмові кличі легше міняти, – коментує І. Лисяк-Рудницький, – ніж організаційну структуру, а реально остання ... важить більше⁴⁸. Дослідник указує на те, що понадпартійність УГВР – фікція (в Р. Шухевича сконцентровано функції: лідера партії, командира збройних сил і шефа «уряду»; «трудно тут дошукуватися відмови від засад монопартійності й вождизму»)⁴⁹.

Учений розглядає найконтраверсійнішу проблему в тлумаченні ідеології та практики ОУН – ксенофобію. Він зауважує, що хоча під час німецької окупації пропагандисти ОУН заговорили про «свободу народам, свободу людині», «але це шляхетне гасло перебувало в суперечності з традиційним націоналістичним світоглядом і вільно сумніватися, чи відповідала йому тодішня практика бандерівської організації». На переконання І. Лисяка-Рудницького, закладені Д. Донцовим («ментором націоналістичного покоління тридцятих-сорокових років у Західній Україні», що «усім своїм авторитетом спрямовував український націоналізм у фашистське русло») ідейні підвалини руху не були переглянуті («ідейна еволюція будь-якого політичного табору ... вимагає чесного розрахування з власним минулим»)⁵⁰. Цього не сталося, а натомість відбулася низка трагедій в історії українства в 1941–1944 рр. і сумнівна реакція на них оунівців.

Мовлячи про геноцид українського єврейства, професор запитує: «Хто ж був покликаний запротестувати в імені українського народу проти гітлерівського злочинства? В тодішніх умовах це могло зробити тільки націоналістичне підпілля, що діяло незалежно від окупаційної влади». Він дорікає керманічам ОУН (р), що не засудили геноцид євреїв та не перестерегли українців перед співучастю в нацистських звірствах. «Є ситуації, – говорить історик, – коли не вільно мовчати, бо той, що має змогу протестувати й цього не робить, цим показує, що він згоджується. [...] Але яким правом можна тоді твердити, що націоналістичне середовище було вільне від духу ксенофобії та шовінізму?»⁵¹.

Згадуючи Волинську трагедію, вчений вважає, що «вина падала на обі сторони: терор і озвіріння були обоюсторонні [...]. Польський політичний провід напевне причинився до спровокування катастрофи [...]. Але ... є підстави думати, що з українського боку мали місце не локальні, стихійні ексцеси, але що проводилася свідомка кампанія «очищування терену» від польського населення»⁵². За рішенням могла стояти тільки ОУН (р).

Дослідник нагадує, що на території ЗУНРу 1918–1919 рр., незважаючи на польську агресію, не було жодного протипольського або протиеврейського погрому. «Своєю поведінкою супроти польської та єврейської меншостей, – констатує історик, – оунівці не принесли доброї слави імені українського народу»⁵³.

І. Лисяк-Рудницький заздалегідь відповідає тим, хто міг би закінити йому надмірний критицизм і суб'єктивізм в оцінці ОУН, намір дискредитувати націоналістичний табір. «Такого тенденційного бажання, – пояснює вчений, – я не мав і не маю, бо розглядаю націоналістичний рух ... як частину спільного історичного досвіду нашого народу. Націоналізм зробив ... вагомий внесок у розвиток пореволюційної України. В його доробку було теж чимало позитивного [...]. Поряд з цим були ... велетенські помилки ... Критична перевірка історичного досвіду являє собою конечну передумову політичної думки та росту національної самобутності»⁵⁴.

Дослідницька візія націоналізму вповні увідповіднена із засадничими положеннями, висловленими в авторській статті «Напрями української політичної думки».

⁴⁸ Там само. С. 470.

⁴⁹ Там само. С. 493.

⁵⁰ Там само. С. 493.

⁵¹ Там само. С. 494.

⁵² Там само. С. 494–495.

⁵³ Там само. С. 495.

⁵⁴ Там само. С. 496.

Історик підкреслює, що розвиток її у новітню добу «треба розуміти ... як процес, що охоплює кілька паралельних і окремих, хоча взаємопов'язаних і взаємозалежних напрямів. Сумлінний дослідник зобов'язаний, не зважаючи на свої симпатії, не віддавати перевагу якомусь одному напрямові, а намагатись осмислити всі, беручи до уваги позитивний внесок і хиби кожного»⁵⁵. І. Лисяк-Рудницький виокремлює «чотири головні напрями: демократично-народницький, консервативний, комуністичний та інтегрально-націоналістичний. Перші два неподільно панували до першої світової війни, а два останні виникли після революції. Ці чотири напрями можна класифікувати двома способами: з одного боку, народництво й комунізм як «ліві», а консерватизм та інтегральний націоналізм як «праві»; з другого боку, народництво й консерватизм пов'язує те, що обидві ці течії плюралістичні, тоді як комунізм та інтегральний націоналізм поділяють тоталітарний світогляд»⁵⁶.

* * *

Аналіз відповідних праць ученого уможливило низку висновків.

По-перше, в розумінні дослідника поняття «народ» і «нація» – співвідносні, проте не тотожні: «народ» – одиниця етнічна; натомість «нація» – явище політичне, а саме – спільнота людей, що самоусвідомила себе до потреби власного державного буття. На гадку вченого нація в Європі не є витвором винятково модерної доби; вона з'являється вже на зламі X–XI ст.; друга половина XV – початок XVI ст. – це вже період ствердження європейських монархій; кінець XVIII – XIX ст. – творення модерних націй.

По-друге, історик хронологізує завершення етногенезу українців в основному серединою першого тисячоліття н. е., початок формування української нації убачає в Київській Русі, а кристалізацію її – в Галицько-Волинській державі та у Великому князівстві Литовському.

По-третє, І. Лисяк-Рудницький підкреслює специфіку українського націєтворчого процесу – наявність бездержавних позанаціональних періодів: перший – після Любліна 1569 р. і до постановня в 1648 р. Козацької держави; другий – із ліквідацією в другій половині 80-х рр. XVIII ст. козацької автономії і до УНР часів Центральної Ради та Директорії, Гетьманату П. Скоропадського; третій – після поразки Української революції 1917–1921 рр. (тривав до 1991 р.; до третього відродження української нації-держави історик не дожив). Оперуючи поняттями «історичних»/«неісторичних» націй, учений наголошує, що вирішальним чинником життєздатності нації (навіть за втрати власної держави) є наявність (збереження) провідної верстви – політичного народу. Натомість українська еліта «полонізувалася» в Речі Посполитій, «російщилася» в Російській і Радянській імперіях (в останній українські селянство та інтелігенція підлягали фізичному знищенню).

По-четверте, вказуючи на розвій оцінок у з'ясуванні причин поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., учений виокремлює дві вельми суттєві: «завдання будівництва української держави довелося виконувати не давнім самостійникам, а радше переконаним федералістам»; «процес кристалізації модерної нації відбувався на Україні з політичним запізненням ... українцям довелося зіткнутися з проблемою державного будівництва., коли вони тільки почали виходити з умов аморфної етнічної маси»⁵⁷.

По-п'яте, розмірковуючи над таким явищем, як «національний характер», історик зацентровує на винятковому значенні у формуванні його перебування України «між «Сходом» і «Заходом». Учений підкреслює органічну приналежність України

⁵⁵ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 65.

⁵⁶ Там само. С. 66.

⁵⁷ Лисяк-Рудницький І. Четвертий універсал та його ідеологічні попередники. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 11.

до європейської спільноти народів (як основний аргумент – спільна культурна та політична спадщина).

По-шосте, вагоме місце у політичних студіях І. Лисяка-Рудницького надається проблематиці українського націоналізму (від диференціації поняття, сутності, витоків – до його трансформації, значення). Розглядаючи «націоналізм» у вузькому тлумаченні (як політичний рух – «інтегральний націоналізм»), історик визначає його як суспільно-політичну реакцію частини українства на результати Першої світової війни та поразки Української революції 1917–1921 рр. Дослідник підкреслює, що, попри негативізм націоналістів у ставленні до керманців Центральної Ради і Директорії, «самостійницька ідея, утверджена збройною боротьбою, що тривала до 1921 р., ... стала спільним надбанням усіх українських патріотів, без різниці політичних переконань». Категоричне заперечення націоналістами інтелектуальної спадщини мислителів і політиків останньої третини ХІХ – першої чверті ХХ ст., «майже одержиме зосередження на досягненні самостійності збільшило войовничість націоналістичного руху, але звузило його інтелектуальну проникливість і припустило моральну чутливість»⁵⁸.

По-сьоме, зважаючи на чергову російську імперську експансію (неоголошена та реальна, з березня 2014 р., війна), актуальним бачиться наступне застереження І. Лисяка-Рудницького: «з огляду на своє небезпечне географічне положення Україна тільки тоді має шанс вистояти політично, коли українці будуть здатні мирно розв'язати свої внутрішні суперечності та згуртуватися проти зовнішньої загрози й утиску»⁵⁹. Змобілізувати українську спільноту для розбудови й захисту України здатна лише національно свідома, європейськи зорієнтована, з високим етичним імперативом політична еліта (інтелектуали – патріоти при владі).

По-восьме, актуальним бачиться спостереження вченого щодо наявності двох паралельних тенденцій у розвитку міжнародних відносин по завершенні Другої світової війни: «з одного боку, змагання до визволення раніше поневолених народів та рух до утворення нових національних держав, з другого – діє тенденція до політичного, економічного та культурного зближення всіх держав і народів до виникнення нових форм міждержавної співпраці»⁶⁰. Сьогоднішня, позначена глобалізацією всіх сфер життя людської спільноти і, водночас, активізацією національних рухів і відповідних їм політичних партій, появою низки нових держав (розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини) вимагає по-новому осмислити сутність і співвідносність таких явищ/понять, як народ (історичний/неісторичний), нація, націоналізм, держава, загальнолюдські цінності...

References

Diptan, I. (2020). Ivan Lysiak-Rudnytskyi pro Vyacheslava Lypynskoho yak politychnoho myslitelia [Ivan Lysyak-Rudnytsky about Vyacheslav Lipinsky as a political thinker]. *Pyati Cherevanivski naukovy chytannia: zb. nauk. st. za materialamy Vseukrayinskoj naukovo konferentsii – 5th Cherevaniv scientific readings: Collection. of the scien. art. based on the materials of the All-Ukrainian scientific conference*. Poltava, Ukraine: PNPУ imeni V. H. Korolenka.

Diptan, I. (2013). Suspilno-politychni pohliady M. P. Drahomanova: vizii I. P. Lysiaka-Rudnytskoho [Socio-political views of M. P. Drahomanov: the vision of I. P. Lysiak-Rudnytsky]. *Ridnyi kray – Homeland*, 1 (28), 165 – 187.

Diptan, I. (2014). Ivan Lysiak-Rudnytskyi pro Drahomanivsku kontseptsiuu ukrayinsko-yevreiskoho porozuminnia [Ivan Lysiak-Rudnytsky on the Drahomanov's Concept

⁵⁸ Там само. С. 19.

⁵⁹ Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 92.

⁶⁰ Лисяк-Рудницький І. Четвертий універсал та його ідеологічні попередники. *Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе: в 2 т.* Київ: Основи, 1994. Т. 2. С. 20.

of Ukrainian-Jewish Understanding]. *Istoryko-politychni studii – Historical and political studies*, 2, 25–34.

Hrytsak, Ya. (1994). Ivan Lysiak-Rudnytskyi : Narys intelektualnoi biohrafii [Ivan Lysiak-Rudnytsky : Essay on intellectual biography]. *Suchasnist – Contemporary*, 11, 73–96.

Khmil, I. (1993). Deiaki problem istorii Ukrainy kriz pryzmu bachennia I. Lysiaka-Rudnytskoho [Some problems of the history of Ukraine through the prism of I. Lysiak-Rudnytsky's vision]. Kyiv, Ukraine: Instytut istoriyi Ukrayiny AN Ukrayiny.

Kostenko, H. (1999). Investigations of the life and scientific and journalistic heritage of M. Drahomanov in the works of I. Lysiak-Rudnytsky. *Hrani – Facets*, 3 (5), 99–104.

Kostenko, H. (2000). Suspilno-politychni pohliady M. Drahomanova v doslidzheniakhistorykiv ukrainskoi diaspori [Public Political views of M. Drahomanov in the studies of historians of the Ukrainian diaspora]. *Hrani – Facets*, 6, 14–17.

Kruhlyashov, A. (2001). Drama intelektualna : Politychni idei M. P. Drahomanova [Drama of the intellectual : Political ideas of M. P. Drahomanov]. Chernivtsi, Ukraine: Prut.

Kulchytsky, S. (1996). Hostrym zorom talanovytotoho doslidnyka. Mynule Ukrainy z ohliadu na yevropeisku istoriiu [A sharp zoom of the talented researcher. Ukraine's past in view of European history]. *Polityka i chas – Politics and time*, 31, 57–67.

Kulchytsky, S. (2009). Lysiak-Rudnytskyi Ivan Pavlovych [Lysiak-Rudnytsky Ivan P.]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*. Vol. 6: La-Mi. Kyiv, Ukraine: Nauk. Dumka. 164–167.

Kulesha, N. (2006). Lysiak-Rudnytskyi Ivan Pavlovych [Lysiak-Rudnytsky Ivan P.]. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsyklopedychnoho slovnyka – Ukrainian journalism in names: materials for the encyclopedic dictionary*, 13, 255–257.

Kutsenko, Yu. (2002). Istoriografichniy obraz Mykhaila Drahomanova v tvorchosti I. Lysiaka-Rudnytskoho [Historiographical image of Mykhailo Drahomanov in the works of I. Lysiak-Rudnytsky]. *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky – Southern archive. Historical sciences*, 8, 54–59.

Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). Istorychni ese [Historical essays]. Vol. 1. Kyiv, Ukraine: Osnovy.

Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). Istorychni ese [Historical essays]. Vol. 2. Kyiv, Ukraine: Osnovy.

Sych, O. (2008). Drahomanov v otsyntsi ukrainskoi zarubizhnoi istoriografii druhoi polovyny XX st. [Drahomanov in the assessment of Ukrainian foreign historiography of the second half of the 20th century]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii: Istorychni nauky – Scientific journal of M. P. Drahomanov NPU. Series: Historical Sciences*, 5, 3–6.

Yekelchyk, S. (2010). Ukrainofily : svit ukrainskykh patriotiv druhoi polovyny XIX stolittia [Ukrainophiles: the world of Ukrainian patriots of the second half of the XIX century]. Kyiv, Ukraine: K.I.S.

Діптан Ірина Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36000, Україна).

Diptan Irina I. – Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (2 Ostrohradskoho St., Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: kafedra_pdpu@ukr.net

IVAN LYSIAK-RUDNYTSKY ABOUT UKRAINIAN NATION-STATEMENT IN THE EUROPEAN CONTEXT

The purpose of our historiographical discourse is to represent Ivan Lysiak-Rudnytsky views on the key problems of Ukrainian nation-statement using the basis of his works.

Analysis of the relevant works of the scientist gives a number of conclusions. First, in the researcher's understanding, the concepts of «people» and «nation» are relative, but not identical. «People» is an ethnic unit; instead, «nation» is a political phenomenon, a community of people who are self-aware of the need for their own state existence. According to the scientist, the nation in Europe is not a product of an exclusively modern age; it appears in 10th–11th centuries; the second half of the 15th and early 16th centuries is the period of the establishment of European monarchies; the end of the 18th–19th centuries is the creation of modern nations. Secondly, the historian chronologizes the completion of the ethnogenesis of Ukrainians, mainly in the middle of the first millennium AD, and sees the beginning of the formation of the Ukrainian nation in Kyivan Rus; its crystallization – in Principality of Galicia–Volhynia and in the Grand Duchy of Lithuania.

Thirdly, Ivan Lysiak-Rudnytsky emphasizes the specifics of the Ukrainian nation-statement process. It is the existence of stateless non-national periods: the first one starts from the Union of Lublin in 1569 till rise of the Cossack state in 1648; the second one is from the liquidation of the Cossack autonomy and to Ukrainian National Republic period of the Central Council and Directory, Hetmanate of Pavlo Skoropadsky in the second half of the 80's of the 18th century; the third one starts with the defeat of the Ukrainian revolution in 1917–1921 (until 1991; the historian wasn't alive to see the third revival of the Ukrainian nation-state). Using the concepts of «historical» / «non-historical» nations, the scientist emphasizes that the decisive factor in the viability of a nation (even in the event of the loss of its own state) is the presence (preservation) of the leading stratum – the political people. Instead, the Ukrainian elite was «polonized» in the Polish-Lithuanian Commonwealth, «russified» in the Russian and Soviet empires (in the latter, the Ukrainian peasantry and intelligentsia were subject to physical destruction).

Fourth, reflecting on such a phenomenon as «national temper», the historian emphasizes the exceptional importance in shaping his stay in Ukraine between «East» and «West». The scientist emphasizes the organic belonging of Ukraine to the European community of nations (the common cultural and political heritage is the main argument).

Fifth, an important place in the political studies of Ivan Lysiak-Rudnytsky is given to the problems of Ukrainian nationalism (from the differentiation of the concept, essence, origins to its transformation and meaning). Considering «nationalism» in a narrow meaning (as a political movement – «integral nationalism»), the historian defines it as a socio-political reaction of Ukrainians to the results of World War I and the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1921.

Sixth, given the next Russian imperial expansion (undeclared, but real war, since March 2014), the following warning of Ivan Lysiak-Rudnytsky: «including its dangerous geographical position, Ukraine only has a chance to survive politically when Ukrainians will be able to unite against the external threat and oppression».

Key words: Ivan Lysiak-Rudnytsky, people, nation, historical / non-historical people, national temper, integral nationalism.

Дата подання: 12 червня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 16 листопада 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Діптан І. Іван Лисяк-Рудницький про українське націєтворення в європейському контексті. *Сіверянський літопис*. 2020. № 6. С. 63–76. DOI: 10.5281/zenodo.4394421.

Цитування за стандартом APA

Diptan, I. (2020). Ivan Lysiak-Rudnytskyi pro ukraïnske natsiietvorennia v yevropeiskomu konteksti [Ivan Lysiak-Rudnytsky about Ukrainian Nation-statement in the European context]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, 63–76. DOI: 10.5281/zenodo.4394421.